

Universitat de Lleida

GUIA DOCENT

ART I CULTURA DE L'EDAT MITJANA

Coordinació: FITE LLEVOT, FRANCESC

Any acadèmic 2022-23

Informació general de l'assignatura

Denominació	ART I CULTURA DE L'EDAT MITJANA			
Codi	100131			
Semestre d'impartició	2N Q(SEMESTRE) AVALUACIÓ CONTINUADA			
Caràcter	Grau/Màster	Curs	Caràcter	Modalitat
	Grau en Història de l'Art i Gestió del Patrimoni Artístic	1	TRONCAL/BÀSICA	Presencial
Nombre de crèdits assignatura (ECTS)	6			
Tipus d'activitat, crèdits i grups	Tipus d'activitat	PRAULA		TEORIA
	Nombre de crèdits	2		4
	Nombre de grups	1		1
Coordinació	FITE LLEVOT, FRANCESC			
Departament/s	HISTÒRIA DE L'ART I HISTÒRIA SOCIAL			
Distribució càrrega docent entre la classe presencial i el treball autònom de l'estudiant	Una tercera part dedicada a les classes magistrals i dues terceres parts al treball de l'alumne			
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.			
Idioma/es d'impartició	Català			
Distribució de crèdits	quatre crèdits teòrics i dos crèdits de pràctica d'aula			

Professor/a (s/es)	Adreça electrònica professor/a (s/es)	Crèdits impartits pel professorat	Horari de tutoria/lloc
FITE LLEVOT, FRANCESC	francesc.fite@udl.cat	5,5	dimecres ,11h a 12 h.
LORES OTZET, IMMACULADA	imma.lores@udl.cat	,5	

Informació complementària de l'assignatura

L'objectiu de l'assignatura és oferir una visió àmplia i interdisciplinària de l'art medieval en el seu conjunt i en el context de la cultura medieval, com a expressió de l'època i sobretot com una eina eficaç de comunicació, semblant a la del llenguatge, a través de la qual s'han ensenyat, explicat i expressat les seves creences i l'espiritualitat, però també la mentalitat i els valors més pregonos. Un llarg període de temps que se'ns perfila com a baula fonamental entre l'època antiga i la moderna.

Objectius acadèmics de l'assignatura

objectius formatius
Comentar, analitzar i interpretar les obres artístiques més significatives d'època medieval
Analitzar el concepte i significat de l'espai arquitectònic i establir les tipologies dels edificis i la seva evolució
Conèixer el marc històric i social de l'Art Medieval en el seu context cultural
Saber reconèixer els grans temes de l'art medieval
Assolir el domini del llenguatge medieval de forma global

Competències

Bàsiques (Anex I apartat 3.3 del Real Decreto 861/2010) (*)	Generals	Específiques	Transversals (segons UdL)

<p><i>CB1 Posseir y comprendre coneixements en una àrea d'estudi que parteix de la base de l'educació secundària general, i se sol trobar a un nivell que, si bé es recolza en llibres de text avançats, inclou també alguns aspectes que impliquen coneixements procedents de l'avantguarda del seu camp d'estudi</i></p>	<p><i>CG1 Analitzar, sintetitzar, organitzar i planificar la informació</i></p>	<p><i>CE1 Desenvolupar una visió crítica dels processos bàsics de la metodologia científica en Història de l'Art</i></p>	<p><i>CT1 Adquirir una adequada comprensió i expressió oral i escrita del català i del castellà</i></p>
<p><i>CB2 Aplicar els seus coneixements al seu treball o vocació d'una forma professional i que posseeixin les competències que solen demostrar-se mitjançant l'elaboració i defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi</i></p>	<p><i>CG2 Desenvolupar un raonament crític</i></p>	<p><i>CE2 Desenvolupar destreses instrumentals aplicades a la Història de l'Art</i></p>	<p><i>CT2 Adquirir un domini significatiu d'una llengua estrangera, especialment de l'anglès</i></p>
<p><i>CB3 Capacitat de reunir i interpretar dades rellevants (normalment dins de la seva àrea d'estudi) per a emetre judicis que incloguin una reflexió sobre temes rellevants de caràcter social, científic o ètic</i></p>	<p><i>CG3 Buscar, trobar i gestionar la informació</i></p>	<p><i>CE3 Desenvolupar una visió diacrònica general de la Història de l'Art general i/o universal</i></p>	<p><i>CT3 Adquirir capacitat en l'ús de les noves tecnologies i de les tecnologies de la informació i la comunicació</i></p>
<p><i>CB4 Poder transmetre informació, idees, problemes i solucions a un públic tant especialitzat com no especialitzat</i></p>	<p><i>CG4 Treballar en equips de caràcter interdisciplinari, amb capacitat de lideratge y de presa de decisions. Desenvolupar tasques en grup amb objectius comuns.</i></p>	<p><i>CE4 Reconèixer de forma crítica les coordenades espacio – temporals (diacronia i sincronia) i dels límits i interrelacions geogràfiques i culturals de la Història de l'Art</i></p>	<p><i>CT4 Adquirir coneixements bàsics d'empreneduria i dels entorns professionals</i></p>
<p><i>CB5 Saber desenvolupar aquelles habilitats d'aprenentatge necessàries per a emprendre estudis posteriors amb un alt grau d'autonomia</i></p>	<p><i>CG5 Administrar referències bibliogràfiques i utilitzar eines de recerca de recursos bibliogràfics generals i específics, inclòs l'accés per Internet</i></p>	<p><i>CE5 Identificar i reconèixer les distintes visions diacrònica regional i global dels fenòmens artístics territorials, així com les relacions entre centre i perifèria</i></p>	<p><i>CT5 Adquirir nocions essencials del pensament científic</i></p>
	<p><i>CG6 Planificar i gestionar el temps per a la presa de decisions y desenvolupament de tasques individuals i en entorns de treball en equip.</i></p>	<p><i>CE6 Adquirir un coneixement sistemàtic i integrat del fet artístic: distints llenguatges, procediments i tècniques de la producció artística al llarg de la història, així com la teoria i pensament estètic</i></p>	<p><i>CT6 Aplicar la perspectiva de gènere a les funcions pròpies de l'àmbit professional</i></p>

	<i>CG7 Valorar la importància de la diversitat i la multiculturalitat</i>	<i>CE7 Identificar, distingir i avaluar o valorar les principals fonts literàries i documentals de la Història de l'Art</i>	
	<i>CG8 Reconèixer i tenir sensibilitat vers la promoció dels Drets Humans i valors propis d'una cultura de pau i valors democràtics</i>	<i>CE8 Desenvolupar i emprar o fer ús de conceptes bàsics sobre iconografia, en tant que és la clau per a la interpretació de les imatges</i>	
	<i>CG9 Reconèixer els principis i implicacions de l'ètica professional</i>	<i>CE9 Identificar, distingir i avaluar o valorar les problemàtiques actuals de la conservació, criteris de restauració i de gestió del patrimoni històric – artístic i cultural</i>	
	<i>CG 10 Reconèixer i tenir sensibilitat vers la promoció dels drets fonamentals d'igualtat entre homes i dones</i>	<i>CE10 Identificar i reconèixer la consciència crítica del patrimoni i la seva valoració en la societat actual</i>	
		<i>CE11 Desenvolupar i fer ús de conceptes bàsics de Museologia i Museografia</i>	
		<i>CE12 Desenvolupar i fer ús de conceptes bàsics sobre documentació, composició de materials i tècniques dels bens artístics mobles i immobles</i>	
		<i>CE13 Reconèixer de forma crítica el diàleg entre les distintes metodologies d'aproximació a la Història de l'Art i de la seva evolució històrica (Historiografia de l'Art)</i>	

Continguts fonamentals de l'assignatura

Tema 1: Introducció al món medieval. Civilització versus cultura medieval. Les grans etapes històriques i llur visió cultural. El sorgiment i desenvolupament d'una cultura pròpia. Per un art medieval (J. von Schlosser): gènesi i configuració.

Tema 2: Introducció. Naixement de l'art medieval: l'art Paleocristià i el seu sorgiment en l'etapa tardo-antiga. El pas de l'època antiga a la medieval. La nova Roma: Constantinoble. Naixença de l'art Bizantí.

Tema 3.: L'art de les Invasions. La instal·lació dels pobles bàrbars (s. V-VII) i la crisi del món romà.

Romans i bàrbars (germànics): l'art barbar europeu i l'art subàntic. Panorama europeu:

3-II Art Insular. Arquitectura, miniatura, orfebreria.

3-III Art Anglo-saxó. L'art de Northumbria i la zona meridional. Arquitectura, escultura. Orfebreria i miniatura.

3-IV Art Merovingi. Arquitectura, escultura, miniatura i orfebreria.

3-V Itàlia. L'art ostrogot a Ravenna. Art Longobard. Arquitectura, escultura (Pavia, Benevento), pintura/miniatura i orfebreria.

3-VI Art hispànic d'època visigoda. Arquitectura, escultura. Arts sumptuàries (tresor de Guarrazar).

Tema 4: Art islàmic. Introducció.

4-I Època Omeia (670-750). La mesquita hipòstila (Damasc, Jerusalem). Palaus del desert. El nou llenguatge ornamental i figuratiu. Època Abbasida (750-950). Arquitectura i urbanisme (Bagdad, Samarra). L'art ornamental: guixeries. Art d'època Tuluní i Fatimí (s. X-XI). Arquitectura religiosa (El Caire, al-Qayrawan).

4-II Art hispano-musulmà. L'art emiral i califal (s. VIII-X). La mesquita de Còrdova. Art taifal (s. XI). L'aljaferia de Saragossa i el palau hudí de Balaguer. Art almoràvid (1056-1147). Art Almohade (1130-1269). Sevilla. Art Nazarí (s. XIII-XV). L'Alhambra de Granada.

Tema V. Art Carolingi. Temptativa d'organització germànica: La "Renovatio Imperii". Arquitectura, escultura. Miniatura i arts sumptuàries.

Tema VI: Art Asturià. Arquitectura i escultura. Pintura. Arts sumptuàries.

Tema VII. Art otonià. L'Europa de l'any mil. El Sacre Imperi Germànic. Arquitectura i escultura. Miniatura i arts sumptuàries.

VII-II França: Art postcarolingi. Arquitectura i escultura. Miniatura.

VII-III Mon anglosaxó. Arquitectura i escultura. Miniatura i arts sumptuàries.

Tema VIII. Art hispànic d'època de la Repoblació (Mossàrab ?). Arquitectura i escultura. Arts sumptuàries i miniatura (Bíblies i Beatus).

VIII-1 Art comtal català. Arquitectura i escultura. Arts sumptuàries.

Tema IX. Primer Art Romànic (Puig i Cadafalch). Lombardia i Catalunya. Visió actual. Arquitectura.

Tema X. Art Romànic Ple o Segon Romànic, o Romànic Internacional. El camí de Sant Jaume. Les Croades. El desenvolupament urbà. Arquitectura (França, Itàlia, Anglaterra, Alemanya, Regnes Hispans). Escultura romànica (França, Itàlia, Anglaterra, Regnes hispans...). Pintura romànica, panoràmica. Arts sumptuàries.

X-I Art tardo-romànic o estil 1200. Arquitectura. Escultura. Pintura i miniatura. Arts sumptuàries.

Tema XI. El Císter. Reforma espiritual i aspectes artístics. Rigorisme estètic de Sant Bernat. Monestir: tipologia i organització.

Tema XII. Protogòtic. Problemes de nomenclatura. Components formals. Suger de Saint-Denis, Pere el Venerable i Sant Bernat de Claravall. El problema de la volta de creueria. Estètica i mística de la llum.

Tema XIII. Gòtic. Introducció general. Extensió i cronològica. Problemes de nomenclatura. Periodització. La ciutat i la burgesia. La catedral. La vidriera i la llum a l'edifici gòtic: l'espai transformat. Predomini francès. Arquitectura i escultura. Organització de la catedral. Villard d'Honnecourt. Les grans catedrals i

l'evolució de les portades. La zona meridional.

Tema XIV. Gòtic. Del segle XIII a la crisi del segle XIV. Predomini francès. Pintura i miniatura. Artistes i clients laics. Nous llibres, nova demanda. París i la primacia artística. El segle XIV: Jean Pucelle. Vidriera. Els grans conjunts. **Anglaterra.** Arquitectura. Personalitat del gòtic anglès. Les grans catedrals. Pintura i miniatura. L'apocalipsi. Els grans saltiris. Vidriera. **Alemanya.** Arquitectura. Escultura. Pintura i miniatura.

Tema XV. Gòtic. Del segle XIII a la crisi del segle XIV. Italia. Ciutats-estat i la burgesia. Arquitectura: antigotisme i classicisme. Escultura: el classicisme de Nicola Pisano i el goticisme de Giovanni Pisano. Pintura: la Toscana i Roma. Miniatura.

Tema XVI. Gòtic. Del segle XIII a la crisi del segle XIV . Els regnes hispànics. Arquitectura i escultura. Les gran catedrals castellanques. Escultura i iconografia. Pintura. El gòtic linial. Miniatura. Els manuscrits alfonsíes.

Tema XVII. Mudèixar. Minories ètniques. Regnes hispànics.

Tema XVIII. Gòtic. Finals de l'Edat Mitja. França i Països Baixos. Els grans prínceps i les comandes artístiques. Arquitectura. L'escultura i la seva independència respecte a l'arquitectura. Escultura: el naturalisme nòrdic. Pintura i miniatura. La cort del duc de Berry i altres mestres. Pintura flamenca: Jan van Eyck i Robert Campin. Les darreres generacions.

Tema XIX. Gòtic. Finals de l'Edat Mitja. L'Imperi. Arquitectura. L'apogeu de l'escultura tardogòtica. Pintura del gòtic internacional. L'estil internacional a Bohèmia.

Tema XX. Finals de l'Edat Mitja. Regnes peninsulars. Arquitectura: les darreres catedrals. Escultura: la presència borgonyona. Pintura: la influència septentrional.

Eixos metodològics de l'assignatura

03

activitat	CODIFICACIÓ / descripció / tipologia TPD	o*	G*	HP*	HNP*
Classe magistral (M)	Vegeu contingut temàtic	0.1 0.2 0.3	1	15	20
Seminaris (S)	Taller de Metodologia			10	,2
Pràctiques (P)	Pràctiques aula	02 03 04	1	18	43
Treballs (T)	Un treball monogràfic (T1)	0.3 0.4	Ind.	2	40
Tutories (Tut)				2	
Altres (AA)					
Avaluació (AV)				2	
TOTAL	150 (6 ETCS)			47	103

O: Objectiu. G: número de grups implicats en l'activitat. HP: hores presencials de l'alumne. HNP: hores no presencials de l'alumne.

Pla de desenvolupament de l'assignatura

(M) i (P)

28 classes, entre

Classes teòriques i pràctiques d'aula i mixtes

Horari dilluns i dimarts 9,30 a 11 h. aula 3.20

(P)

Treball de camp: visita al Museu de Lleida / Museu de Balaguer, i visita al jaciment de El Bovalar

(S)

Taller de Metodologia

(T)

Treball: monogràfic

(AV)

Es farà un examen final sobre la matèria que s'abordarà

Obcional dos parcials

Sistema d'avaluació

mecanismes d'avaluació	codificació / descripció-criteris / tipologia TPD	observacions	O*	Activitat	%*
Assistència i participació (As)	Assistència i participació	Obligatori entrega fitxa		Assistència participació a les activitats presencials	5
Taller d'avaluació (TA) (Examen)	Prova escrita comentari diapositives sobre el temari (E1, E2)			Examen	45
Informe (In) / Treballs (T)	Memòria pràctiques (In) i treball monogràfic (T1)			Informes escrits (0.10 %) Treball monogràfic (0-35)	40
Assistència i participació a seminari i realització d'un informe	Informe i entrevista	Els estudiants rebran a l'inici de curs un doc. on es detalla l'activitat		Assistència i participació al seminari. Realització informe	10
TOTAL					100

"L'avaluació és continuada. Els estudiants que combinin els seus estudis amb una feina a temps complert tenen dret a demanar avaluació alternativa en un termini de 5 dies des del començament del semestre. Per més informació, envieu un correu electrònic a academic@lletres.udl.cat o adreceu-vos a la Secretaria de la Facultat de Lletres."

O: Objectiu. %: percentatge en la nota final.

Bibliografia i recursos d'informació

Introducció i obres generals

- Jacques LE GOFF: *La civilización del Occidente medieval*, Barcelona, Ed. Juventud, 1969
- Ibid.: *Lo maravilloso y lo cotidiano en el Occidente medieval*, Barcelona, Gedisa, 1985
- Ibid.: *Los intelectuales en la Edad Media*, Barcelona, Gedisa, 1996
- Jacques PAUL: *Historia Intelectual del Occidente Medieval*, Madrid, Cátedra, 2003
- G. DUBY: *Europa en la Edad Media*, Barcelona, Paidós, 1986
- Ibid.: *Tiempo de catedrales. El arte y la Sociedad 980-1420*, Barcelona, Argot, 1983
- Vito FUMAGALLI: *Las piedras vivas. Ciudad y naturaleza en la Edad Media*, Madrid, Nerea, 1989
- Ibid.: *Cuando el cielo se oscurece. La vida en la Edad Media*, Madrid, Nerea, 1992
- M. PASTOUREAU: *Un histoire symbolique du Moyen Âge Occidental*, París, Seuil, 2004
- Julius Von SCHLOSSER. *El arte de la Edad Media*, Barcelona, GGArte, 1981
- E. CATELNUOVO, P. FOSSATI i G. SERGI (eds.): *Arte e historia en la Edad Media*, Madrid, Akal, 2013:
- Vol. 1: Tiempos, espacios, Instituciones
- Vol. 2: Del Construir: técnicas, artistas, artesanos, comitentes
- Vol. 3: Del ver: públicos, formas, funciones
- Vol. 4: La Edad Media, pasado y presente
- J. P. CAILLET (dir.): *L'art du Moyen Âge*, París, Gallimard, 1995 (Réunion des Musées Nationaux)
- A. RAMÍREZ (dir.): *Historia del Arte. La Edad Media*, Madrid, Alianza Editorial, 1996
- Alain ERLANDE-BRANDENBURG: *La catedral*, Madrid, Akal, 1993
- H. FOCILLON: *Arte de Occidente. La Edad Media romànica y gòtica*, Madrid, Alianza Forma (89), 1988
- X. BARRAL i ALTET *El arte medieval*, Barcelona, Davinci/ Qué sé ?, 2011 (ed. Fr. 2005)
- G. Démians d'ARCHIMBAUD: *Histoire artistique de l'Occident Médiéval*, París, Armand Colin, 1968
- Paolo PIVA (dir.): *Art médiéval. Les voies de l'espace litúrgique*, París, Picard, 2010
- Roland RECHT: *L'image médiévale. Le livre enluminé*, París, 2010 (Réunion des Musées Nationaux)
- Ibid.: *Revoir le Moyen Âge. La pensée gothique et son héritage*, París, Picard, 2016
- I.F. WALTHER/ N. WOLF *Obras maestras de la iluminación (400-1600)*, Colònia, Taschen, 2000
- L. CASTELFRANCHI: *El arte en la Edad Media*, Barcelona, Moleiro, 1996
- A. Mª ROMANINI *Arte medievale. Interpretazioni storiografiche*, Spoleto, Fondazione Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 2005, I.
- A. ERLANDE BRANDENBURG : *La creation artistique au Moyen Age (IV-XIII siècle)*, Paris, Fayard, 1999
- A. GRABAR: *Las vías de la creación en la iconografía cristiana*, Madrid, Al.Forma, 1985
- Ph. PLAGNIEUX ed. *L'art du Moyen Âge en France*, París, Ed. Citadelles & Mazenod, 2010

O. PÁCHT: *La miniatura medieval*, Madrid, E.E., 1987

k. WEITZMANN: *El rollo y el códice*, Madrid, Nerea, 1990 (1970)

Bibliografia Alta Edad Mitjana

Ch. B. McCLENDON *The origins of medieval architecture. Building in Europe, A. D. 600-900*, London, Yale Univ. Press, 2005

J. YARZA: *Arte y arquitectura en España 500-1250*, Madrid, Manuales Cátedra, 1979.

I.G. BANGO i G. BORRÁS *Arte bizantino y arte del Islam*, Madrid, Historia 16, 1996

I.G. BANGO: *Arte Medieval I*, Madrid, Historia 16, 1996

Ibid.: *Alta Edad Media*, Madrid, Sílex, 1989

J. BECKWITH: *El arte de la Alta Edad Media*, Barcelona, Destino, 1995

P. SKUBISZEWSKI: *L'art du Haut Moyen Age. L'art européen du VIe au IXe siècle*, Paris, Livre de Poche, 1995

R. CASSANELLI i E. LOPEZ-TELLO eds. *El arte benedictino*, Edic. Mensajero i ed. Montecasino, Zamora-Bilbao, 2009.

R. BIANCHI BANDINELLI: *Del Helenismo a la Edad Media*, Madrid, Akal, 1981

M. SCHAPIRO: *Estudios sobre arte de la Antigüedad Tardía, el Cristianismo y la Edad Media*, Madrid, Al. Edit., 1986 (Al. Forma, 59)

L REAU: *Iconografía del arte cristiano*, Barcelona, Ed. Del Serbal, 1996, 3 vols.

E. MÂLE: *El arte religioso*, Mèxic, F.C.E., 1984 (1945)

R. ETTINGHAUSEN/ O. GRABAR: *Arte y arquitectura del Islam 650-1250*, Madrid, Cátedra, 1996 (1994)

O. GRABAR: *La formación del arte islámico*, Madrid, Cátedra, 1979 (1973)

O. GRABAR *Early Islamic Art, 650-1100 (Constructing the Study of islamic Art, I)*, Hampshire, Ashgate/Variorum, 2007 (2005)

F. AL-TALLI BARDAWIL *Recherches sur le décor sculpté dans l'architecture civile omeyyade de Syrie (661-750)*, Lille, Université de Pantheon-Sorbonne, Paris I i U.F.R. d'Archéologie et d'Histoire de l'Art (Tesi doctoral, dir. J.P. Sodon), 1995, 2 vols.

Henri STERLIN *El Islam. Desde Bagdad hasta Córdoba. Las edificaciones de los siglos VII al XIII*, Colònia, Taschen, 2009

G.M. BORRAS GUALIS: *El Islam*, Madrid, Sílex, 1990

Ibid. coord.. *Arte andalusí*, Saragossa, Dpto. de Hª del Arte de la UZ/ Instituto de Estudios islámicos y del Oriente Próximo, 2008

A.E. MOMPLET: *El arte hispanomusulmán*, Madrid, E.E., 2004

SUMMA ARTIS, vol. VIII-II (I. Bango)

J. HUBERT et alii: *La Europa de las invasiones*, Madrid, Aguilar, 1986 (U.F.)

B. BOISSAVIT-CAMUS, *Le baptisterè Saint-Jean de Poitiers. De l'edifice à l'histoire urbaine*, Turhout, Brepols, 2014

- A. GRABAR/ C. NORDENFALK: *Le Haut Moyen Âge*, Ginebra, Skira-Flammarion, 1957 (pintura, trad.)
- E. RUBERY/ G. BORDI/ J. ORBORNE: *Santa Maria Antiqua, the sistine chapel of Early Middle Age*, Brepols (Harvey Miller Publishers), 2021
- C. BREAY/J. STORY: *Manuscripts in the Anglo-saxon Kingdoms: cultures and connections*, Dublin, Four Court Ltd, 2021
- Janet BACKHOUSE: *The Lindisfarne Gospels*, New York, Phaidon Press L., 1981
- J. HUBERT et alii: *El imperio carolingio*, Madrid, Aguilar, 1968 (U.F.)
- L. GRODECKI et alii: *El siglo del año mil*, Madrid, Aguilar 1973 (U.F.)
- L. CASTELFRANCHI (ed.): *Año mil. El arte en Europa*, Barcelona, Lunweg, 2000
- V.V.A.A. *Enciclopedia del prerrománico en Asturias*, Aguilar de Campoo, Fundación Santa María la Real, 2007, 2 vols.
- R. BARROSO/ J. MORIN *La iglesia visigoda de San Pedro de la Nave*, Madrid, As. de est. Altomedievales, 2002
- Ibid. *La iglesia de Santa Maria de Quintanilla de las Viñas*, Madrid, ed. BMMCP, 2001
- A. MARTÍNEZ *El templo del monasterio de San Miguel de la Escalada*, Madrid, AEDATME, 2005
- H. SCHLUNCK: *Las cruces de Oviedo*, Oviedo, I.E.A., 1985
- M. GOMEZ MORENO: *Iglesias mozárabes*, Granada, 1975 (reed. I. Bango)
- J.K. CONANT: *Arquitectura carolingia y románica (800-1200)*, Madrid, Cátedra, 1973
- J. WILLIAMS: *La miniatura española en la Alta Edad Media*, Madrid, ed. Casariego, 1987.
- X. BARRAL: *La Alta Edad Media*, Colònia, Taschen, 2002
- I. BANGO: *El monacato medieval*, Barcelona, Anaya, 1990
- C.R. DODWELL: *Artes pictóricas en Occidente (800-1200)*, Madrid, Cátedra, 1995

Bibliografia Art romànic

- V.V.A.A, *El románico: Arquitectura, escultura, pintura*, Colònia, Köenemann, 1996
- Marcel DURLIAT *El arte románico*, Madrid, Akal, 1982
- Henri FOCILLON *Art d'Occident I: Le Moyen Age roman*, París, 1938 (reed.)
- René CROZET *El arte románico*, Barcelona Plaza &Janés, 1969
- Kenneth J. CONANT *Arquitectura carolingia y románica 800-1200*, Madrid, Cátedra, 1991
- Neil STRATFORD dir. *910 Cluny 2010, onze siècles de rayonnement*, París, Editions du Patrimoine/ Centre des Monuments Nationaux, 2010.
- Xavier BARRAL *El románico: Ciudades, catedrales y monasterios*, Colònia, Taschen, 1999
- Raymond OURSEL *El mundo románico*, Barcelona, ed. Garriga, 1966
- Idem *La arquitectura románica*, Madrid, Ediciones Encuentro, 1987
- Marcel DURLIAT *El arte románico*, Barcelona, 1992

Ibid. *España románica*, Madrid, Ediciones Encuentro, 1993

Isidro G. BANGO *El románico en España*, Madrid, Espasa Calpe, 1992

Ibid. *Arte prerrománico hispano. El arte en la Espanya cristiana de los siglos VI al XI*, Madrid, Espasa Calpe, 2001 (Summa Artis, VIII-II)

Joaquín YARZA *Arte y arquitectura en España 500-1250*, Madrid, Cátedra, 1997

J. SUBIAS *Las rutas del románico*, Barcelona, Polígrafa, 1965

Arsenio FERNÁNDEZ ARENAS i Pablo HUARTE *Los caminos de Santiago*, Barcelona, Polígrafa, 1965

V.V.A.A. *El nacimiento del arte románico en Aragón*. Arquitectura, Saragossa, 1982

Pedro-L. HUERTA "Hablan las fuentes: aproximación documental al edificio románico", *Perfiles del arte románico*, Aguilar de Campoo, Fundación Santa María la Real, 2002, pàg. 27-52.

Bibliografia Art gòtic

F. ANTAL: *El mundo florentino y su ambiente social. La república burguesa anterior a Cosme de Médicis: siglos XIV-XV*, Madrid, Alianza Forma, 1989 (edició original 1948).

J. Mª AZCARATE: *Arte gòtico en España*, Madrid, Cátedra, 2002.

S. BARAGLI: *El siglo XIV*, Barcelona 2006.

H. BELTING: *Imagen y culto. Una historia de la imagen anterior*, Tres Cantos, 2009.

F. BOLOGNA: *I pittori alla corte angioina di Napoli 1266-1400*, Roma, 1969.

R. BRANNER: *Manuscripts painting in Paris during the reign of Saint Louis*, Berkeley-Londres 1977.

M. CAMILLE: *Arte gòtico. Visiones gloriosas*, Tres Cantos 2005.

J.P. CAILLET ed.: *L'art du Moyen Age*, París, Gallimard, 1995.

L. CASTELFRANCHI: *El arte en la Edad Media*, Barcelona, Moleiro, 1996.

A. CHÂTELET; R. RECHT: *Automme et Renouveau. 1380-1500*, (L'Univers des Formes-Le monde gothique, 3), París 1988.

A. CHÂTELET: *L'âge d'or du manuscrit à peintures en France au temps de Charles VI et les Heures du Maréchal Boucicaut*, Dijon, Fatou, 2000.

G. DUBY: *San Bernardo y el arte cisterciense. El nacimiento del gòtico*, Madrid, Taurus, 1983.

A. ERLANDE-BRANDENBURG: *L'art gothique*, París, 1983.

A. ERLANDE-BRANDENBURG: *La création artistique au Moyen Age (IVe-XIIIe siècle)*, París, Fayard, 1993.

A. ERLANDE-BRANDENBURG: *La catedral*, Madrid, Akal, 1993.

A. ERLANDE-BRANDENBURG: *La conquête de l'Europe. 1260-1380* (L'Univers des Formes-Le monde gothique, 2), París 1987.

M. FRIEDLÄNDER: *Early Netherlandish Painting*, 14 vols. Leiden-Bruselas 1967-1976.

P. FRANKL: *Arquitectura gòtica*, Madrid, Cátedra, 2002.

Jean GIMPEL, *Les Bâisseurs de cathédrales*, Paris, Seuil, 1980.

A. MARTINDALE: *Gothic Art*, Londres, 1991 (reprint de la primera edición de 1967. Trad. Castellana, Barcelona, Destino 1994).

M. MEISS: *French painting in the time of Jean de Berry. I: The late XIV century and the patronage of the duke*, Londres-Nueva York, George Braziler, 1967 (2 vols.).

M. MEISS: *French painting in the time of Jean de Berry. II: The Boucicaut Master*, Londres-Nueva York, George Braziler, 1968.

M. MEISS.: *French painting in the time of Jean de Berry. III: The Limbourgs and their contemporaries*, Londres-Nueva York, George Braziler, 1974 (2 vols.).

E. PANOFSKY: *Early Netherlandish Painting*, Cambridge (Mass.) 1953, 2 vols.; trad. francesa *Les primitifs flamandes*, París 1992. Trad. castellana, *Los primitivos flamencos*, Madrid, Cátedra, 1998.

O. von SIMSON: *La catedral gótica. Los orígenes de la arquitectura gótica y el concepto medieval del orden*, Madrid, Alianza Forma, 2007.

M. SMEYERS: *L'art de la Miniature flamande du VIIIè au XVIè siècle*, Tournai, La Renaissance du Livre, 1998.

W. SWAAN, *Art & Architecture of the Late Middle Ages*, Londres, Omega Books, 1988.

Villard de Honnecourt, Cuaderno siglo XIII, (presentat i comentat por Alain Erlande-Brandeburg et alii, Madrid, Akal, 1991.

V.V.A.A. *La Edad Media*, Madrid, Alianza Editorial, 1996 (Historia del Arte, 2).

J. WHITE: *Arte y arquitectura en Italia 1250-1440*, Madrid, Cátedra, 1989.

J. WHITE: *Nacimiento y renacimiento del espacio pictórico*, Madrid, Cátedra, 1994 (1957).

P. WILLIAMSON: *Escultura gótica 1140-1300*, Madrid, Cátedra, 1997.

J. YARZA: *Arte y arquitectura en España 500-1250*, Madrid, Cátedra, 1981.

J. YARZA: *La Edad Media*, (Historia del Arte Hispánico, II) Madrid, Alhambra, 1980.

J. YARZA i M. MELERO *Arte Medieval II*, Madrid, 1996.

J. YARZA LUACES: *El arte gótico*, II (Historia del Arte 20), Madrid 1991.